

RECENZIJAS

Nils Ahlberg. *Svensk stadsplanering: arvet från stormaktstiden, resurs i dagens stadsutveckling*. Stockholm: Forskningsrådet Formas, 2012. 423 s.: il. (Nilss Ålbergs. *Zviedru pilsētu plānošana: mantojums no lielvaras laika un iespējas šodienas pilsētu attīstībai*)

Zviedru pilsētu plānojuma pētnieks Nilss Ålbergs, filozofijas doktors ainavu plānošanā un mākslas zinātnēs, publicējis jaunu bagātīgi ilustrētu grāmatu par Zviedrijas un tās kādreizējo pārjūras provinču pilsētu izveidojumu. To var raksturot kā viņa doktora disertācijas¹ pārveidotu variantu, kas domāts plašākam lasītāju lokam. Grāmata aptver laiku no vēlajiem viduslaikiem līdz mūsdienām, bet tajā galvenokārt aplūkoti tie pilsētu projekti un celtniecības pasākumi, kas iecerēti un realizēti 17. gadsimtā. Tad pastāvēja Zviedrijas lielvaras valsts jeb impērija, kurā ietilpa tagadējā Somija, Karēlija, Ingrija jeb mūsdienu Pēterburgas apgabals, Igaunija, Vidzeme; tolaik bija okupētas vairākas Prūsijas pilsētas un daži apgabali ziemeļvācu ostas pilsētu apkārtnē. Zviedru kartogrāfija un militāro būvju celtniecība 17. gs. Eiropā bija sasniegusi savu augstāko punktu, un no šī laika Zviedrijas arhīvos saglabājušies simtiem ar roku zīmētu nocietinājumu projektu un fortifikācijas būvju uzmērojumu, kurus izgatavojuši kara inženieri un zemes mērniece. Tieši šie 17. gs. plāni un zīmējumi bijuši galvenais avots gan N. Ålberga disertācijai, gan jaunajai grāmatai.

Monogrāfijas pirmā daļa veltīta zviedru pilsētu vēsturei, vispirms tās salīdzinot ar citām Eiropas pilsētām, raksturojot renesanses laikā izveidoto ideālās regulārās pilsētas modeli, kā arī dažādu faktoru ietekmi

¹ Nils Ahlberg (2005). *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721*: Doctoral thesis. (Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 2005:94). Uppsala: Swedish University of Agricultural Sciences.

pilsētu plānojuma izveidē, plānu izmaiņās un nocietinājumu attīstībā. Pēc tam apmēram 100 lappusēs hronoloģiski izsekota zviedru pilsētu plānošanas vēsture divu gadsimtu laikā no 1521. līdz 1721. gadam, bet kādās 30 lappusēs aplūkotas pārmaiņas zviedru pilsētās 18.–20. gadsimtā. Otra lielā nodaļa – vairāk nekā 200 lappušu – veltīta atsevišķu pilsētu plānošanas pasākumiem un to attīstības raksturojumam. Kopumā aplūkots ap 170 Zviedrijas un tās kādreizējo provinču pilsētu. Tikai galvaspilsētas Stokholmas attīstība raksturota 10 lappusēs. Vēl vairāki atvērumi veltīti Gēteborgai, Malmei, Upsalai un dažiem citiem nozīmīgiem centriem, bet lielākoties katras atsevišķas pilsētas apskats aizņem tikai vienu lappusi vai tās daļu. Grāmatai ir plašs zinātniskais aparāts – teksta paskaidrojumi meklējami vairāk nekā 200 atsauces, detalizēta ir speciālo terminu vārdnīca, dots izmantoto avotu krātuvju un literatūras saraksts. Kopumā jāatzīst, ka N. Ālberga grāmata ir vērtīgs darbs, kas sniedz plašu, bagātīgi ilustrētu pārskatu par Ziemeļeiropas pilsētu telpisko attīstību un to plānošanas vēsturi.

Latvijas pētniekus varētu interesēt mūsu fortifikācijas būvēm veltītie materiāli. N. Ālbergs savā grāmatā aplūkojis 17. gs. gaitā zviedru veiktos nocietinājumu veidošanas un pilsētplānošanas darbus Rīgā, Alūksnē, Jelgavā, Liepājā, Koknesē un Valmierā, kā arī no jauna celtās Kobrona, Daugavgrīvas (Neimīndes), Salaspils un Aiviekstes skanstis. Grāmatā visas pilsētas un skanstis aplūkotas alfabēta secībā, izmantojot to vāciskos apzīmējumus, bet iekavās norādīts mūsdienu nosaukums latviešu valodā. Nez kāpēc *Ewst* latviski tulkota kā Skanstenieki, lai gan mūsu literatūrā un pieminekļu sarakstā to sauc par Aiviekstes skansti.

Minēto Latvijas pilsētu un skanstu attīstība raksturota pēc 17. gs. zviedru plāniem, kas lielākoties glabājas Karaliskajā kara arhīvā Stokholmā, bet būvperiodu precizēšanai izmantotās ziņas ņemtas no zviedru militārā vēsturnieka Ludviga Muntē grāmatas.² Kaut arī L. Muntē sarakstītā zviedru nocietinājumu vēsture ir vērtīgs standarta darbs, kas savu nozīmi vēl arvien nav zaudējis, tomēr tas iespiests pirms 100 gadiem. Tā kā kopš 20. gs. beigām Zviedrijas arhīvi ir pieejami arī Latvijas vēsturniekiem, tad viņi mūsu valsts, sevišķi Rīgas un vairāku Vidzemes 17. gs. nocietinājumu uzņēmumus savos darbos saistījuši ar Latvijas arhīvos atrastām dokumentārām liecībām. Tāpēc atsevišķu objektu būvperiodu skaits un datējums N. Ālberga un latviešu vēsturnieku darbos atšķiras. Varētu saprast, ka zviedru pētniekam nav pieejami latviski publicētie zinātniskie

² Ludvig W. Munthe (1902–1919). *Kungl. Fortifikationens historia*, I–VI. Stockholm.

raksti, bet pāris latviešu autoru monogrāfiju ar kopsavilkumiem svešvalodās ir atrodams arī Zviedrijas bibliotēkās.³ Tomēr N. Ālberga grāmatas literatūras sarakstā iekļauta tikai viena Latvijā izdota publikācija – arhitekta Pētera Blūma raksts par Rīgas priekšpilsētu attīstību, kas iespiests krājumā “Koka Rīga” (2001). Šāda nepilnīga literatūras izvēle, iespējams, saistīta ar N. Ālberga īslaicīgu vizīti un ierobežotiem personīgiem kontaktiem Latvijā. Spriežot pēc viņa grāmatā minētajām avotu krātuvēm un atsaucēm, autors pabijis tikai Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā Rīgā, Valmieras muzejā un nedaudz ielūkojies Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kur apskatīts vien 1688. gadā E. Tolksa uzņēmums Valmieras plāns.⁴

Viss N. Ālberga grāmatas teksts ir tikai un vienīgi zviedru valodā. Kaut arī darbs galvenokārt domāts zviedru lasītājiem, tomēr Zviedrijas kādreizējo provinču pilsētām veltītie materiāli noteikti interesē arī vācu, poļu, dāņu, somu, latviešu, igauņu un krievu vēsturniekus. Ja pašiem skandināviem zviedru valoda grūtības nesagādā, tad citu zemju pētniekiem būtu noderējis kopsavilkums angļu vai vācu valodā.

N. Ālberga grāmata ir biezs, liela formāta izdevums ar cietiem vākiem, iespiests uz laba papīra un – kā atzīmēts kādā grāmatu tirdzniecības lapā internetā – sver nedaudz vairāk par 2,5 kilogramiem. Gandrīz katrā lappusē ir viens vai vairāki izcilā kvalitātē nodrukāti krāsaini attēli. Ilustrācijas nav numurētas, bet to kopskaits pārsniedz pustūkstoti. Līdz ar to ikviens kultūrvēstures pētnieks un interesents, pat zviedru valodas nepratējs, tagad var pētīt un priecāties par zviedru inženieru skaistajiem, rūpīgi izgatavotajiem pilsētu nocietinājumu projektiem un iedziļināties seno fortifikācijas būvju uzmērojumu detaļās.

Ieva Ose

³ Tā, piemēram, Stokholmā Karaliskajā bibliotēkā un Kara arhīva bibliotēkā atrodamas grāmatas: Ieva Ose (2007). *Daugavgrīvas cietokšņa būvvesture*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds; Margarita Barzdeviča (2011). *Rīga zviedru laika kartēs un plānos, 1621–1710*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

⁴ Tas minēts N. Ālberga grāmatas 224. atsaucē, kā glabāšanas vietu norādot Latvijas Valsts vēstures arhīvu, 7404. f., 1. apr., 1380. l.